

Asia: VN/13551/2019

Valtioneuvoston periaatepäätös Kiertotalouden strategisesta ohjelmasta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto

VALTIONEUVOSTON PERIAATEPÄÄTÖS KIERTOTALOUDEN STRATEGISESTA OHJELMASTA

Lähtökohdat

Siirtymä kiertotalouteen on tällä hetkellä voimakkaasti visionäärisellä tasolla ja vahva sitoutuminen valtion tasolta siihen konkretisoi mahdollisuuksia käytännön ratkaisujen löytymiseen. Tulevaisuudentutkimuksen näkökulmasta voimakkaat visiot ja niiden rakentama tahtotila muutokseen ovat perusta tulevaisuuden konkreettiselle tekemiselle. Kuntien ja yritysten arjessa tehdään jo edelläkävijöiden toimesta käytännön ratkaisuja rakentavaa työtä, jonka seurauksena on jo olemassa kannattavia kiertotalouteen perustuvia ratkaisuja. Monet näistä ratkaisuista ovat syntyneet uusille toimialoille, jakamistalouteen, kierrätykseen tai perustuvat sivuvirtojen hyödyksi käyttöön, tai ovat alojen ratkaisuja uusiin haasteisiin, missä olemassa olevat rakenteet ja ansaintalogiikat eivät voimakkaasti rajoita niiden syntymistä. Mitä vahvempi toimintamalli ja rakenteet alalla ja sen valtavirtaisessa tekemisessä on, sitä haastavampaa on löytää toimijoita toteuttamaan muutosta. Toimien vaikuttavuuden varmistamiseksi on tärkeää, että kiertotalouden ratkaisut ulottuvat valtavirtaiseen tekemiseen, eivätkä jää marginaaliin. Kiertotalousohjelman visio on kunnianhimoinen ja toimenpiteiden konkretia tason voi odottaa kehittyvän tulevana vuosina, kun niihin liittyvässä tutkimustyössä ja selvityksissä saadaan lisätietoa.

Tavoitteet

On tärkeää, että tilanteen suhteen ollaan realistisia. Se, miten tulevana vuosina pystytään vahvistamaan Suomen taloutta ja työllisyyttä vaikuttaa suoraan siihen, millainen on Suomen hyvinvoinnin tulevaisuus. Siirtymässä hiilineutraaliin kiertotalouteen tuleekin huomioida

taloudelliset näkökulmat sekä valtion, yritysten että asukkaiden näkökulmasta ja huolehtia siitä, ettei siirtymä kiristä taloutta liiaksi ennen kuin toisaalta on realistisia mahdollisuuksia käyttää kiertotalouden mukaisia ratkaisuja kohtuullisilla kustannuksilla. Suomella on hyvät mahdollisuudet olla kiertotalouden ratkaisujen edelläkävijä, mutta se vaatii määrätietoista monialaisen osaamisen ja kokonaisvaltaisen ymmärryksen kehittämistä sekä merkittäviä investointeja innovaatiotoimintaan ja niiden vaikuttavuuden seuranta ja kohdentamista.

Kiertotalouden kannusteet

Osana visiota on merkittävää ottaa tuomioon kaikkien osallisuus. On tärkeää selvittää mitä etuja itse kukin toimija tulee kiertotaloudesta saamaan, mikä on motivaatio eri ryhmille lähteä kehittämään, tukemaan ja käyttämään kiertotalouden mukaisia ratkaisuja. Niin yksilöillä kuin yrityksillä on lisääntyvässä määrin ympäristötietoisuutta, mutta innostuminen siihen, että omassa toiminnassa edistetään aktiivisesti kiertotalouden mukaisia ratkaisuja, vaatii myös sen, että ne ovat kannattavia, helppoja, tuottavat lisäarvoa, lisäävät hyvinvointia tai jotakin konkreettista etua arkipäivässä. Lisäksi on otettava huomioon, että ympäristöarvot eivät ole kaikille merkityksellisiä. Tämä ryhmä tarvitsee vahvat kannattavuuteen liittyvät syyt kiertotalouden mukaisten ratkaisujen edistämiseksi.

Yhtenä kiertotalouden haasteena on tällä hetkellä löytää väylät siihen, miten sen kehittämisestä saadaan sekä kiinnostavaa, innostavaa että kannattavaa yrityksille. Merkittävä osa innovaatioista syntyy tai otetaan käyttöön yrityksissä. Suurilla yrityksillä on enemmän resursseja tutkimusyhteistyöhön ja muutoksen toteuttamiseen. Suomen yrityskannasta valtaosa on kuitenkin PK-yrityksiä. Siirtymän toteuttamiseksi on varmistettava, että niilläkin yrityksillä, joiden omat resurssit ovat vähäisemmät on realistiset mahdollisuudet toteuttaa siirtymää omassa toiminnassaan sen kannattavuuden vaarantumatta. Kiertotaloussiirtymää ei tule toteuttaa vaarantamalla heikommassa asemassa olevien yritysten toimintaa hintoihin ja kustannuksiin liittyvillä ohjauskeinoilla ilman että varmistetaan myös näiden mahdollisuudet osallisuuteen kohti uusia toimintatapoja. Valtaosa toimijoista tulee tarvitsemaan selkeitä, käytännössä toimivia ja kustannuskilpailukykyisiä tapoja, joita he voivat ottaa käyttöön toiminnassaan, ennen kuin siirtymä on heidän kannaltaan realistinen.

Toinen merkittävä kokonaisuus on se, että lainsäädännössä ja julkisella puolella varmistetaan käytäntöjen tukevan uusien innovaatioiden ja toimintamallien syntymistä sekä uusien tuotteiden ja ratkaisujen käyttöönottoa sellaisella aikataululla, että yrityksillä on mahdollisuus saada innovaationsa tuottavuuden tasolle ilman pitkittynyttä odotusaikaa.

Julkiset hankinnat ohjauskeinona on vaikuttava, mutta vaatii selkeitä resursseja ja käytännön ratkaisuja, jotta sen vaikuttavuus voi toteutua. Lisäksi on todennäköistä, että kiertotalouden ratkaisuilla on varsinkin alkuvaiheessa hintatasoon liittyen nostava vaikutus. Julkisissa hankinnoissa tuleekin varautua arvioimaan ja käytännössä osoittamaan se, miten julkiset hankinnat tukevat niitä yrityksiä, jotka panostavat kiertotalouteen.

Kiertotalouden markkinat

Kiertotalouden markkinoiden kokoa voidaan arvioida ja esittää monella tavalla. Talouden kokonaiskuvan muodostumiseksi on tärkeää tuoda realistisesti esille se, että kyseessä on siirtymä lineaarisesta markkinasta. Kiertotalouden ratkaisut on suunniteltu korvaamaan tämänhetkisiä lineaarisen talousmallin mukaisia ratkaisuja, eli vaikutus kokonaistalouteen on enemmänkin uudistava kuin kasvattava. Kiertotalousmarkkinoiden markkinoilla voi olla kokonaispositiivinen vaikutus kokonaistaloudelle, mutta se tulee olemaan haastava monille perinteisille markkinatoimijoille.

Viranomaisten yhteistyön kehittäminen kiertotaloushankkeissa on erityisen tärkeä kehitysmalli – jatkokehityksenä sille olisi luontevaa kehittää malli, jossa myös yrityksillä on mahdollisuus olla osallisena tässä yhteistyössä.

Kierrätysmateriaalien markkinoiden vahvistuminen on edellytys kiertotaloussiirtymälle, minkä edistäminen onkin keskeinen tavoite. Myös tätä työtä on tärkeää tehdä yhteistyössä alan yritysten kanssa, koska markkinoiden vahvistuminen vaatii sen, että kierrätys- ja uusimateriaalien markkinoista tulee sen toimijoille kannattavaa.

Kiertotalous keskeisillä sektoreilla

Ruoka, rakentaminen ja energiantuotanto (ml. Liikenteen käyttämä energia) ovat keskeisiä sektoreita kiertotaloussiirtymän kannalta. Jokainen näistä sektoreista tuottaa palveluja ja tuotteita joko suoraan tai välillisesti loppukäyttäjille, eli asukkaille. Jokaisella sektorilla kyseessä ovat elämän perusedellytyksen liittyvät asiat. Pääosa sektoreiden ratkaisuista on systeemisiä siinä mielessä, että loppukäyttäjän roolina on valita rajoitetusti siitä, mitä markkina tuottaa. Kaikki vaihtoehdot eivät myöskään ole saatavilla kaikkialla.

Loppukäyttäjän rooli on tärkeä, mistä johtuen loppukäyttäjän valintojen tekemisessä on myös realismia olettaa suuren osan tekevän valintoja, jotka ovat hänelle taloudellisesti kestäviä. Taloudellisten ohjauskeinojen käytössä on tärkeää arvioida se, miten ne vaikuttavat haastavassa tai heikossa taloudellisissa tilanteissa oleviin asukkaisiin. Tässä tulee huolehtia siitä, että ympäristöä rasittavan ratkaisun hintaa korottavan ohjauskeinon vastapainoksi on toteutettu kiertotalouden mukaisen ratkaisun hintaa kohtuullistava ohjauskeino. Näin siirtymän kustannukset eivät tule liian raskaaksi asukkaille.

Yksi kriittisiä kiertotalouden mukaisia ratkaisuja on saada uudisrakentamisessa mahdollisimman nopeasti käyttöön kaikki sellaiset tavat ja materiaalit jotka edistävät nyt rakennettavien rakennusten pitkäikäisyyttä, modulaarisuutta, muokkautuvuutta ja huoltoa tulevaisuudessa. Rakennusmateriaalien lisäksi on tärkeää pohtia tilojen käyttötapaa ja käyttöastetta. Yhteiskunta on kaupan alalla siirtynyt kuluvan vuosikymmenen aikana kohti jatkuvaa aukioloa, samoin monet palveluammatit ja yhteiskunnan kriittiset palvelut toimivat ympärivuorokautisesti. Mitä

mahdollisuuksia tämä avaa julkisten rakennusten, virastojen, koulujen jne käytölle ja kiertotalouden kannalta miten tämä vaikuttaa tilojen kokonaiskäyttöasteeseen nostavasti ja neliöiden kokonaistarpeeseen vähentävästi tulevaisuudessa?

Kiertotalouden innovaatiot, digitalisaatio ja osaaminen

Kiertotalousosaamisen tulee integroitua kaikkien alojen koulutukseen, mistä johtuen sen edistämiseen on osoitettava resursseja. Siirtymän toteuttamiseksi kiertotalous ei voi olla erillinen osio, vaan sen pitää olla ensisijainen ja ainoa hyväksyttävä tapa tehdä ja toteuttaa. Opetuksen ja koulutuksen kautta paitsi ympäristöosaaminen, myös ympäristötietoisuus kasvaa, mikä vaikuttaa suurella todennäköisyydellä merkittävän positiivisesti myös kouluttautuvien loppukäyttäjän tekemiin valintoihin. Osaajien puute on innovaatiotoiminnan keskeisin este ja osaajia tarvitaan jokaiseen yritykseen jokaiseen toimintoon, mistä johtuen osaaminen ja sen kehittäminen tulee nostaa keskiöön myös resurssien jaossa, mikäli kiertotaloussiirtymän halutaan realistisesti toteutuvan.

Kiertotalouden hankkeita, ekosysteemien rakentamista ja erilaisia selvityksiä toteutetaan tällä hetkellä paljon hankerahoituksella, mikä on hyvä keino resursoida ja kerätä tietyn kokonaisuuden kehittämisestä kiinnostuneet toimijat kohdennetusti asian äärelle. Hankkeiden integroitumisessa pitkäjänteiseen toimintaan on kuitenkin vielä kehitettävää ja on tärkeää rakentaa jatkumoa hankkeissa edistetyille toiminnalle sen hanketoteuttajien organisaatioissa. Hankkeet kehittävät osaamista tekijöilleen ja luovat yhteistyöverkostoja. On myös perusteltua olettaa, että kehityskelpoiset ideat ja toimet löytävät toteuttajansa hankkeiden jälkeenkin.

Koordinoinnin rooli ja toteutustapa on keskeinen pohdittava teema. Verkostomaisessa toiminnassa erilaiset toimijat kehittävät ja erilaisia päällekkäisiäkin innovaatioita rakennetaan verkostoissa laajalti osallistujien tarpeiden ja kiinnostuksen mukaisesti. Orgaaniselle kehittäväälle toiminnalle ei välttämättä tarvitse keinotekoisesti koordinoita tehokkaampaa toteutustapaa. Kun kysymyksessä ovat yhteiskunnan resurssit ja sijoitukset esimerkiksi koulutukseen ja osaamiseen, nousee koordinaation rooli merkittävämmäksi. Koordinaatio on tärkeää toteuttaa ohjaavasti rajoittavan sijaan ja resursseja tehokkaasti yhteen tuovasti niiden käytön hajautumisen sijaan.

Kiertotalousulkopoliittikka kestävä kehityksen tavoitteiden takana

Kiertotalouden mukaisten ratkaisujen innovaatiot ja niiden vienti ovat yksi merkittävä mahdollisuus Suomen talouden kehittymiseksi suotuisaan suuntaan tulevaisuudessa. Viitaten aiempaan kriittiseen osaamisen kehittämiseen Suomessa on vahva koulutusjärjestelmä, jota voidaan hyödyntää myös koulutusviennin palveluiden kautta, mikäli kiertotalouden ratkaisujen kehittäminen saadaan integroitua järjestelmään. Suomella on mahdollisuudet olla edelläkävijä ja asiantuntijamaa ja tehdä sen puitteissa vahvaa ulkopoliittista yhteistyötä globaalin kestävyys siirtymän edistämiseksi. Tämä tulee kuitenkin tehdä rakenteellisesti kestävästi, ja osallistaa niin yhteiskunnalliset toimijat kuin yrityksetkin toteuttamaan osaamisen kehittämistä, innovaatiotoimintaa sekä taloudellisen kannattavuuden toteuttamista. Yhteistyötä, vientiä ja globaalia siirtymää tulee mahdollistaa edistää

ja toteuttaa monipuolisessa toimijoiden välisessä yhteistyössä kansainvälisesti ja avata suomalaisille toimijoille väyliä kansainväliseen toimintaan.

Suomi sanoittaa ohjelmassa tavoitettaan olla kokoaan suurempi maailmassa – voisiko tästä löytyä myös muita näkökulmia siten, että Suomi olisi juuri sopivan kokoinen olemaan verkostoitunut, ketterä ja nopea liikkeissään tärkeiden tavoitteiden toteuttamiseksi, valmis edistämään innovaatioita ja yrittäjyyttä, uudistumaan ja uudistamaan taloutta sekä ympäristön kestävyyttä.

Ohjelman resursointi ja seuranta

Mitä tulee kiertotalouden panostuksiin, on tärkeää dokumentoida kokonaispanostukset ja verrata niitä tavoitteisiin ja arvioida miten realistista on saavuttaa kyseiset tavoitteet mainituilla panostuksilla. Summien lisäksi olennaista on investointien kohdennus ja vaikuttavuus kiertotalouden siirtymän kannalta keskeisiin ratkaisuihin.

Ohjelman seurannassa kiertotalouden indikaattorit ovat keskeisessä asemassa. Indikaattoreissa on vielä kehitettävää. Ehdotettujen aggregoitujen indikaattoreiden lisäksi sektorikohtaiset, toimialoittaiset ja alueelliset indikaattorit ovat tärkeitä. Materiaalien käytössä niin sanottujen piilovirtojen osuus on joillakin toimialoilla tilastoituja materiaalivirtoja huomattavastikin suurempi, joten niiden vähentämiseen tulisi paniostaa. Kierrätysasteen seurannassa pitkällä aikavälillä voisi tavoitella kattavuutta ja yksityiskohtaisempaa materiaalien kerrätysasteen seuranta. Ekoinnovaatioiden ja innovatiivisten julkisten hankintojen haasteena on erottaa kiertotalouden eri osa-alueiden, esimerkiksi materiaalien käytön vähentämisen kannalta keskeiset indikaattorit. Tulevaisuudessa tarvitaan myös kiertotalouden liiketoimintamalleihin liittyviä indikaattoreita. Tuotteiden elinkaaren pidentäminen, resurssitehokkuuden parantaminen, jakamistalous ja sen alustat sekä tuottajaomistus ovat esimerkkejä aihealueista, joita nykyiset indikaattorit eivät kuvaa kovinkaan hyvin.

Turussa 8.3.2021

Turun yliopisto

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Essi Silvonen essi.silvonen@utu.fi

Jarmo Vehmas jarmo.vehmas@utu.fi

Silvonen Essi
Tulevaisuuden tutkimuskeskus/Turun yliopisto - Tulevaisuuden
tutkimuskeskus / Turun yliopisto